

підштовхнула нащадків однодворців з романтичним світосприйняттям до зближення з українським народом, вивчення його історії та фольклору. Найяскравіший представник – уродженець Поділля, заповзятий українофіл, історик і археолог В. Антонович, організатор Київської громади.

Таким чином, чиншовики після включення Поділля в склад Російської імперії опиняються під прицілом самодержавства. Ця частина nobilitetu Речі Посполитої хоч і не відрізнялась заможністю і впливовістю, однак вперто зберігала станова самобутність. Держава Романових доклала усіх зусиль, аби позбутись дрібної шляхти і зрівняти її в правах зі звичайним селянством. Російській владі вдалось знищити єдність верстви, але попри все збідніла шляхта продовжувала залишатись носієм ідей про необхідність національної боротьби.

Список використаних джерел і літератури:

1. Archives du Ministere des Aff aires Etrangeres, Paris. C. P. Pologne 324, C. P. Pologne MD 34.
2. Bobrowski T. Pamiętnik mojego życia. O sprawach i ludziach mego czasu. T. 1. Warszawa : Państwowy Instytut Wydawniczy, 1979. 507 s.
3. Бовуа Д. Гордиев узел Российской империи: власть, шляхта и народ на Правобережной Украине (1793-1914) / Пер. з франц. М. Крисань. Москва: Новое лит. обозрение, 2011. 997 с.
4. Центральний державний історичний архів України у м. Київ. Ф. 481. Оп. 1. Спр. 52. 26 арк. Арк. 5.

О. С. Макогончук,
молодший науковий співробітник
КЗ «Славутський історичний музей»

АНАЛІЗ РОЗВИТКУ МІСТА СЛАВУТИ ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ ПРОМИСЛОВОГО ВИРОБНИЦТВА НАПРИКІНЦІ XVIII – НА ПОЧАТКУ XX ст.

У статті висвітлено промисловий аспект міста Славути. Здійснено аналіз найбільш успішних промислових об'єктів періоду князювання Сангушків. Прослідковано темпи розвитку міста відповідно до росту мануфактурних підприємств.

Ключові слова: Славута, розвиток, промисловість, торгівля, ремісництво, населення, князі Сангушки.

Славута – місто промислове. Протягом XVIII – XX століть власниками Славути князями Сангушками засновано в місті підприємства харчової, будівельної, лісообробної, хімічної, легкої та інших видів промисловості. Так, до 1917 року в місті Славута діяли: 2 суконні фабрики, 2 паперові фабрики,

лісопильний завод, шкіроперобний цех, машинобудівельний завод, чавуноливарний завод, механічний завод, каретний цех, винокурний завод, пивоваренний завод, тютюнова фабрика, толевий завод, свічковий завод, восковий завод, толева фабрика № 2 і № 3, черепична фабрика, цегельний завод, порцеляновий завод, водяний млин, паровий млин, єврейська типографія, типографія М.Я.Гаєцького, конезавод.

Починаючи ще з середини XVII століття для подальшого розвитку міста було обрано економічно-торгівельний напрямок: документ 1633 року на осадження міста Славутин, виданий князем Юрієм (Єжи) Заславським, став правовою основою для торгово-ремісничих занять. Згідно з подимними відомостями 1635 року в містечку працювало 32 ремісники, серед яких 12 шевців, 4 ковалі, 5 бочкарів, 4 кушніри. Вже до кінця XVII століття торгівля та інші види ремісничої діяльності стали основою життя міста.

Про значну роль Славутини як торговельного центру засвідчує те, що у 1754 році польський король Август III (Станіслав-Август Понятовський) підтвердив місту Магдебурзьке право, що надавало дозвіл не тільки на самоврядування та судовий імунітет, але й на пільги щодо торгівлі і ремесел.

Суконна фабрика заснована князем Геронімом Сангушко стала початком мануфактурного виробництва. Будувалася в період 1790-1795 років. На початку своєї діяльності фабрика випускала драп, ковдри, сукно, яке йшло на пошиття мундирів офіцерам військово-морського флоту та грубе сукно, з якого виготовляли відомі Славутські бурки. Фабрика розвивалася. Станом на 1848 рік тут працювали 383 робітники, виробіток становив 50 000 аршинів сукна на рік; а вже у 1857 році – 507 робітників, виробіток – 22 000 аршинів сукна (15 650 метрів) шинельного типу та 3500 аршинів (2490 м) відомих славутський ковдр, пледів, шарфів. [2, с.7]

З часом виробництво суконної фабрики стало різноманітнішим. У рекламному повідомленні Варшавського вісника зазначалося про виготовлення на Славутській суконній фабриці тканинних та резинових накидок, англійських пальт, мисливських шуб, курток на замші, жилетів та кафтанів з чистої вовни красивих кольорів та візерунків, вовняних килимів, курток, халатів. У повоєнний час фабрика виготовляла тканні килими – гобелени та теплі суконні ковдри. На жаль, у 2013 році фабрика припинила діяти.

Важливу роль в розвитку промисловості відіграла відкрита у 1818 році князем Євстафієм Сангушко паперова фабрика. Вже станом на 1823 рік тут працювало 23 робітники.

У 1864 році на паперовій фабриці відбулася реконструкція на машинне виробництво паперу. У 1898 – 1912 роках фабрика виробляла покрівельний картон та обгортковий папір. У 1912 – 1918 роках фабрика освоїла випуск цигаркового паперу ВЕРЖЕ. На фабриці працювало до 130 робітників. Протягом 1939 – 1940 років знову проведено реконструкцію підприємства, встановлено нове обладнання, внаслідок чого фабрика стала виробляти цигарковий папір-філігран по 300-350 т. в рік. На початку 60-х років на фабриці встановлено ще одну папероворобну машину потужністю 1200 тонн цигаркового паперу в рік. У 1991 році фабрика освоїла випуск 10 видів

продукції, вироблено 6508 тонн паперу. На сьогоднішній день фабрика не працює.

Піднесенню рівня розвитку місцевої промисловості також сприяв заснований князями Славутський пивоварний завод, який є одним з найстаріших пивоварних підприємств Волинської губернії. Першопочатково – це була невеличка броварня, яка належала князям Сангушкам. Вже станом на 1850 рік товарообіг склав 7 000 карб., на 1911 р. – 21 250 карб. У рік виготовлялося не менше 9 000 відер пива (110 700 л). У 1990 році завод випускав 22 види безалкогольних напоїв, з 1996 року освоїв випуск 7 сортів пива, в 2023 році було розроблено та впроваджено у виробництво 2 нових сорти пива. Це напівтемне «Князь Сангушко» та світле «Князь Сангушко». Повертаючись до витоків свого створення пивоварний завод вже відновив виробництво двох історичних сортів пива. Це темне пиво «Гранат» (з 1996 р.) та світле пиво «Пильзенській лежак» (з 2022 р.)

Прат «Славутський пивоварний завод» й нині продовжує успішно функціонувати, а продукція заводу, яка виготовлена з натуральної сировини, користується попитом не тільки у Хмельницькій області, але і далеко за її межами.

У 1825 році у місті князем Євстафієм Сангушко започаткований механічний завод, який виготовляв деталі, обладнання для текстильних, паперових фабрик та склозаводів, а також запасні частини для вальцевих млинів. З 1947 року на заводі збирали віялки, випускали фрезерні станки, автопоїлки, борошнопросіювачі, обладнання для харчової промисловості. У 1996 році підприємство було перетворене у ВАТ «Славутський РМЗ». В даний час завод випускає пічне литво, обладнання для цукрової та пивоварної промисловості.

На базі механічного заводу заснованого у 1825 році було засновано ще одне потужне та успішно діюче до сьогодні підприємство – «Будфарфор». У 1908 році завод викупив одеський купець Ушер Сігал і через рік відкрив тут виробництво фаянсового столового і чайного посуду, декоративної кераміки. З кожним роком фаянсовий завод збільшував випуск продукції. Уже в 1956 році на заводі було виготовлено продукції в кількості 260 тисяч, серед них були і санітарно-побутові вироби. Станом на 1991 рік завод на 80% забезпечував потреби України у санітарно-будівельній кераміці. До 40 % продукції відправлялося на експорт, зокрема в Грузію, Молдавію, країни Прибалтики. Згодом почали виготовляти санітарно-будівельну кераміку європейського рівня і дизайну.

У 2011 році Славутський комбінат «Будфарфор» став найбільшим в Європі виробником санбудкераміки. Незважаючи на те, що припинили роботу окремі цехи, «Славутський комбінат «Будфарфор» продовжує працювати і забезпечувати населення своєю продукцією.

Економічний розвиток міста на деякий час призупинило Польське повстання 1831 року та участь у ньому князя Романа Адама Сангушка. 24 грудня 1831 року на маєтки князів Сангушків, у тому числі й Славуту, було накладено царський конфіскаційний розмір в 60 тис. карб. Для уникнення

конфіскації маєтків, родині Сангушків доводиться переписати усі маєтності на ім'я графині Марії Потоцької (донька князя Р.А. Сангушко). Лише з огляду на це 26 вересня 1834 року цей конфіскаційний документ було анульовано. На початок 1840-х років місто повертається до колишніх темпів розвитку. У 1840 році у Славуті засновуються позичкові каси та чавуноливарний завод, у 1842 році – друга славутська паперова фабрика (пізніше її було приєднано до паперової фабрики Сангушків) [3, с. 32-33].

Лише після повернення у Славуту після заслання, князь Роман Адам Сангушко опікувався маєтками своєї єдиної доньки Марії, першим в краї запровадив цукрову промисловість, побудувавши Клембівський, Антонінський, Шепетівський цукрозаводи, приділяв велику увагу конярству (заснований князем Євстафієм Сангушко у 1978 році конезавод славився на всю Європу).

Останній Славутський князь Роман Даміан Сангушко також зробив чимало для розвитку міста. Наприкінці 1890-х років Славута нараховувала близько 7600 мешканців. Серед підприємств успішно діяли: суконна та паперова фабрики, механічний, лісопильний, толевий, свічковий, красильний та пивоварний заводи, каретна фабрика, 2 млини, 2 крупорушки.

Варто зазначити, що на економічне зростання міста Славути вплинув і відкритий у 1876 році кумисолікувальний заклад. Це був перший на Хмельниччині заклад курортно-санаторного типу. Заклад мав свою власну кухню, бібліотеку, роялі, шахи, більярд, екіпажі, човни. Ранком і після обіду у парку на території закладу грав оркестр. По території закладу розташовувалися будиночки, в яких жили хворі. Помірні ціни і великий спектр послуг, таких як: купання в річці Горинь, курс кумису, сольові ванни для дорослих та дітей, лікування електрикою, масаж приваблювали відвідувачів з багатьох куточків. Так, станом на 1903 рік у Славутському кумисо-лікувальному закладі пролікувалося 15800 хворих [1, с.21].

В 1866 році Славута отримала статус волосного центру Волинської губернії. Станом на 1870 рік у місті нараховувалось 695 жилих будівель і проживало 3259 мешканців, а вже у 1909 році тут мешкало 7878 чоловік, налічувалося 952 двори, а згідно перепису 1911 року в Славуті діяли: кумесове лісництво, картонова, плакетна фабрика, гарбарня, 2 кредитні товариства, водяний млин (40 000 пуд. річного прод.), бровар (21250 руб. річної продукції), шкілка овочевих дерев, кооперативна, позичкова каса, 3 фабрики толю (55000 руб. річної продукції), фабрика черепиці, чавунно-лиярна фабрика. [5, с.374-375]

З ростом населення в місті розширювалася мережа культурно-освітніх установ. Станом на 1 жовтня 1921 року в місті існувало 8 установ навчального та культурно-просвітнього характеру, серед яких: 4 трудові школи, дві з яких не працюють через ремонт, дитсадок при трудовій школі, клуб молоді, театр ім.Шевченка та бібліотека-читальня.[4] Також князь опікувався благоустроєм міста: склав план раціонального використання лісів, завів обширні розсадники для вирощування молодняка дерев, розбив ліси на сектори.

Неоціненний внесок для розвитку міста здійснили князі Сангушки. Засновуючи в місті підприємства різних галузей виробництва, князівський рід Сангушків не лише започаткував мануфактурне виробництво, а й зумів забезпечити розквіт міста Славута в різних його аспектах. Успішно діючи в наш час засновані князями підприємства продовжують підіймати рідне місто на вищий щабель розвитку й продовжують нагадувати про славетний рід князів Сангушків.

Список використаних джерел і літератури:

1. Андрощук С.О. Останній Славутський князь в історії краю // Місто Славута і Славутчина в контексті історії Волині. Зб. статей за матеріалами Всеукраїнської наукової історико-краєзнавчої конференції (20-21 вересня 2017 р., м. Славута). Хмельницький, 2017. С.14-27.
2. Берковський В.Г. Історія м. Славута: від міфу до реальності // Сангушківські читання. Зб. наук. праць I Всеукраїнської наукової конференції (24-25 січня 2003 р., м. Славута). Львів, 2004. С.5-8.
3. Берковський В.Г. Місто Славута як центр магнатської латифундії князів Сангушків на Волині // Українська полоністика. Випуск 2. Історико-філософські дослідження. 2005. С.27-39.
4. Державний архів Хмельницької області. Р-760. Оп.1. Спр.75.
5. Цинкаловський О. Стара Волинь і Волинське Полісся /краєзн. словник – від найдавніших часів до 1914 року, т.2. Вінніпег, 1984. 578 с.

С. М. Єсюнін,
кандидат історичних наук,
учений секретар Хмельницького обласного краєзнавчого музею

ІСТОРІЯ ПОДІЛЬСЬКОЇ ЗАЛІЗНИЦІ (1897-1920)

У статті висвітлюється історія будівництва та функціонування Подільської залізниці, спорудження якої стало наймасштабнішим проектом на початку XX ст., реалізованим на Поділлі та Південно-Східній Волині.

Ключові слова: залізниця, станція, вокзал, депо, Подільська залізниця.

Одним із найбільших проектів початку XX ст. на території Поділля та Південно-Східної Волині стало будівництво Подільської залізниці.

На відміну від всіх інших магістралей Російської імперії, історія будівництва і функціонування Подільської залізниці на сьогодні мало досліджена. Причиною тому бачимо, по-перш за все те, що залізницю збудували перед самим розпадом імперії, отож окремих фундаментальних праць і статистичних узагальнень, як по інших залізницях, видано не було. По-друге, вже 1919 р. товариство Подільської залізниці було ліквідоване, а сама магістраль включена до складу інших залізниць, отож період її існування був